

Ei ole kuigi lihtne hoida elus eesti kultuuri väljaspool oma riiki, eriti kui rahvas on hajutatud üle suure maa. Pagulaskultuur on igal asukohamaal subkultuuriks ja jääb paratamatult perifeerseks. Laiema tähelepanu tõmbamine väikese rahvakillu tegevusele Ameerikas oli peaaegu võimatu ja õnnestus mingil määral ainult harukordadel. Kunstinäituste, kultuuripäevade ja muusikaüritustega seda mõnikord suudeti, kuid erilist mõju see laiemale üldsusele ei avaldanud. 1954. aastal kirjutas Evald Mänd: "Lahtilõigatuna oma kodumaast ja inimestest on autor sunnitud otsima uusi olukordi ja aineid. Sellest lähtudes peaks eeldama, et meie pagulas kirjandus peaks kujunema nn. maailmakirjanduseks. Sest rahvusvahelise kirjanduse esimeseks eeltingimuseks on kitsapiirilise rahvuslusest vabanemine ja üldinimlikkude probleemide käsitlemine."¹² Selleni eesti pagulaskirjandus ega ka kultuur tervikuna ei jõudnud.

Eesti Kultuurifond Ühendriiges aitas kaasa eesti kultuuri säilitamisele ja, mis eriti oluline, leidis võimalusi selle tunnustamiseks. H. Visnapuu nimelise kirjandusauhinna kõrval on Eesti Kultuurifondi Ühendriiges kultuuriauhind üks tuntumaid. Kutsuti ellu teisigi auhindu ja korraldati võistlusi, mis aitasid väärtustada ja ergutada rahvuslikku kultuurielu. Loodud kultuuri- ja kunstiväärtused elasid paratamatult üle teatud kohanemise asukohamaal, nagu adapteerus noorem eestlaste põlvkondki. Suuremat osa paguluses hariduse saanud eestlaste järeltulijaid ei õnnestunud eesti kultuuriüritustega kõita, sest nad olid liiga tugevalt sulandunud uude ühiskonda.

Eriti kõrgelt tuleb hinnata loodud emakeelset kirjasõna ja ühtset informi, mida suudeti eri pagulasmaades säilitada üle poole sajandi. Tänu kirjasõnale on pagulaskultuur kättesaadav ka kodumaal, sest lisaks ilukirjandusele on hoolega talletatud eestlaste tegevust eri pagulasmaades, antud välja mahukaid koguteoseid ja ülevaateid ühiskondlikust elust. Seetõttu on suured teened igal pagulasorganisatsioonil, ka Eesti Kultuurifondil Ühendriiges, kes eesti kultuuri paguluses väärtustasid ja hoida püüdsid.

Anne Valmas

Ungari arhivaaride päevad

Selle aasta augustis oli allakirjutanul võimalus viibida ungari arhivaaride päeval, mis seekord peeti tuhandeaastases Veszprémis. Üritusega tähistati seekord ka Arhivaaride Ühingu taasasutamise 20. aastapäeva. Töökeel oli vaid ungari keel, seetõttu on muljed paratamatult lünklikud. Ometi oli reis huvitav, vastuvõtt soe ja abivalmis. Lubatagu seega jagada oma muljeid sellest üritusest. Alustuseks aga Ungari arhiividest ja Arhivaaride Ühingust lühidalt.

Ungari arhiivinduse ülesehitus erineb Eestist eeskätt seetõttu, et suhteliselt palju on avaliku arhiivi staatusega ametkondlike arhiive. Keskarihiiv on Ungari Rahvusarhiiv (Magyar Országos Levéltár = MOL). Kohalikud arhiivid on Budapesti Linnaarhiiv, maakonnaarhiivid (*megyei levéltár*) ja mõned nendega võrdsustatud linnaarhiivid (Győr, Székesvehérváris, Tatabányas). Kokku on neid 23. Kuna Ungaris on maakonnad üsna suured (kuni pool miljonit elanikku), siis on nende tegevusvaldkond lai. Veszprémi arhiivis on näiteks umbes 10 000 arhiivimeetrit dokumente ja töötab 39 inimest. Kohalikud arhiivid säilitavad enamikku oma territooriumil tekkinud dokumentidest, nagu Euroopas tavaks. Asutustest võetakse vastu ka korrastamata dokumente. Avaliku arhiivi õigustega on Sõjaajaloo arhiiv, Statistikaameti arhiiv, Riikliku Julgeoleku Ajaloo Arhiiv ja Veeameti arhiiv. Omaette rühma nende seas moodustavad 9 ülikooli ja mõned teadusasutuste arhiivid, mis võivad olla ühendatud ka raamatukoguga. Ungari uudisteagentuuri juures on oma arhiiv koos fotoarhiiviga. 2000. aastal sai arhiivi õigused senine Ungari Filmiinstituut. Oma arhiivid on riiklikul raadiol ja televisioonil. Avaliku eraarhiivi õigused on Poliitikaajaloo ja Ametiühingute Arhiivil, mis säilitab pahempoolsete parteide, ametiühingute ja mitmesuguste muude organisatsioonide dokumente. Nende hulka ei kuulu Ungari kompartei alates 1949. a, mille materjalid on riiklikul säilitamisel. Suur on kirikuarhiivide arv – kokku 35, neist 18 katoliiklikud. Enamasti on neisse kogutud teatud piirkonna kõigi sama konfessiooni koguduste materjale.

¹² E. Mänd. Kuhu suundub pagulaskirjandus? – Vaba Eesti Sõna 11.03.1954.

Sellise hulga arhiivide haldamiseks on vaja tublisti arhivaare. Praegu on neid umbes tuhat. Organiseerumisega tehti algust 1936. a., kui loodi Ungari Raamatukoguhoidjate ja Arhivaaride Ühing, asutamisel 70 liiget. 1950. a. algas Ungaris organisatsioonide sulgemine, mis tabas raamatukoguhoidjaid ja arhivaare 1951. a. jaanuaris. 1981. a. loodi vahepeal uuesti loodud raamatukoguhoidjate ühingu juurde arhivaaride sektsioon, mis alustas kohe üsna aktiivset tegevust. 1984. a. korraldati esimene seminar, 1986. a. anti välja esimene publikatsioon. Sama aasta lõpul toimus iseseisva arhivaaride ühingu asutamiskoosolek, millest võttis osa 115 inimest. Ühingu esimene esimees oli Jónás Varga, juhatusse kuulus juba siis ka praegune esimees dr. László Szögi. Ühingu liikmeskond on kasvanud kiiresti. Täna on neil ligi 600 liiget. Juba 1991. a. korraldati esimesed arhivaaride päevad. Hämmastaval kombel on neid suudetud korraldada igal aastal erinevas Ungari linnas. Alguse tagasihoidlikust üritusest on nüüdseks saanud vägagi soliidne ettevõtmine. Selle aasta päevadest võttis osa umbes 350 arhivaari Ungarist, lisaks üle 20 külalise. 2001.–2003. a. arhivaaride päevade materjalid on publitseeritud. Rahaliselt toetab arhivaaride päevi meie Kultuurkapitalile sarnane fond. Muidugi on ühingul ka muid publikatsioone, millest tõstaksin esile värskest ilmunud ülevaate “The National Archives of Hungary” 183 värvitrüki lehekülge Ungari Vabariigi Presidendi saatesõnaga. Lühiülevaate ühingu tegevusest andis väike dokumendinäitus.

Niisiis, Veszprém aastal 2006. Võiks öelda, et ürituses heistust vana Austria-Ungari. Külalisi oli kõigist selle osadest – Austriast, Tšehhimaalt, Slovakkias, Ukrainast (Täga-Karpaatia), Rumeeniast, Serbiast, Bosniast ja Hertsegoviinast ning Sloveeniast. Palju oli nende hulgas rahvuselt ungarlasi, kes aktiivselt osalesid. Tõeline Kesk-Euroopa – kõik on kõigiga seotud! Omavahelise ühiskeelena oli kõige rohkem kasutusel saksa keel.

Avasõna ja tervituste järel Veszprémi maavanemalt ning linnapealt said tervitusteks sõna Raamatukoguhoidjate Ühingu esinaine, Ungari riigiarhivaar, Omavalitsusarhiivide nõukogu esimees, Kirikuarhiivide Arhivaaride Ühingu esimees ja Kõrgkoolide Arhiivide Liidu esimees. Järgnesid naabermaade (ja kauge-kauge Eesti) esindajate tervitused. Oma taasasutamise 20. aastapäeval jagas Arhivaaride Ühingu juhatuse kahekümnele silma paistnud liikmele kaunitult kujundatud tänukirjad.

Pärast lõunavaheaega algas tõsine töö kolmes sektsioonis. Ühingu ajaloo sektsioonis käsitleti kahes ettekandes arhivaaride ühingu eri ajajärke, aga peeti ka üldine ettekanne ühingutest 20. sajandil. Teises sektsioonis käsitleti arhiivi kui ajalooallikat, ettekannete temaatika oli üsna lai – keskaegsete ürikute digitaalväljaandest ja Maria Theresia aegsetest maavalduste aktidest Ungari kompartei ja julgeoleku dokumentideni välja. Kolmas sektsioon keskendus praeguse Ungarimaa lähiumbrusele. Enamik ettekandjaid olid seal elavad ungarlased, kes andsid ülevaate oma arhiividest – Slovakkias, Täga-Karpaatias, Serbias, Rumeenia Transilvaanias (ungari k. Erdélyi), lisaks Ungari arhivaaride ülevaated Austria Burgenlandi, Horvaatia ja Sloveenia arhiividest.

Konverentsi teisel päeval said kõik tutvuda Veszprémi maakonnaarhiivi ja muuseumidega. Kuna Balaton on nii ligidal, siis ei jäetud meid ilma ka huvireisist sinna. Kolmanda päeva hommikupoolik moodus aga jälle teiselt. Ühes sektsioonis käsitleti üpris laiaades raamides dokumentide säilitamisega seotud küsimusi – restaureerimist, säilike seisukorda, välismaal toimunud dokumendinäitustega seotud kogemusi ja ohte. Üks ettekannetest oli Sloveenia Riikliku Arhiivi töötajailt. Budapesti Linnaarhiivilt oli ettekanne uue hoonega seotud majandusküsimustest. Seda võrratut maja mäletavad küll kõik arhivaarid, kes aasta eest Ungaris käisid. Informaatikasektsioonis olid ilmselt olulisimad arhiivides loodud andmebaaside tutvustused (ehitusprojektide andmebaas neid säilitavas dokumendikeskuses, Budapesti Linnaarhiivi andmebaas). Kirikuarhiivide sektsiooni töö näis keskenduvat Transilvaania ja Serbia kirikuarhiividele, jällegi ettekandjaid erinevatest riikidest. Ühe sektsioonina peeti veel arhiivide majandusjuhtide nõupidamist, mis kolme tunni vältel arutas mingeid väga konkreetseid seadusandlikke akte või eeskirju.

Konverentsi selline mõnes mõttes hajuv ülesehitus võib meeldida või mitte. Üks oluline eelis on sellel ometi – iga osavõtja leidis omale huvitava teema, ettekanded käsitlesid ilmselt konkreetseid elulisi probleeme. Selline temaatika ja lai haare esinejate osas näitab ka ühingu tegevuse ulatust. Kogu üritust ilmestas hea korraldus ja ungarlaste elurõõm. *Köszönöm szépen, madjarid!*

Liivi Uuet